

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЄКТ

«ПРОЄКТ ТОМА КУПЕРА»

ВІЙНА В УКРАЇНІ

ТОМ 2

ТОМ КУПЕР, ЕДВАРД КРОУТЕР,
АДРІЄН ФОНТАНЕЛЛАЗ,
МІЛОШ СІПОШ

РОСІЙСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ,
ЛЮТИЙ 2022

ХАРКІВ
«ФОЛІО»

Зміст

Вступ і висловлення подяки.	4
Скорочення та акроніми.	6
<i>Розділ 1. Від руйнації до відродження</i>	8
<i>Розділ 2. Tiengesellschaft Путіна</i>	49
<i>Розділ 3. Гарматне м'ясо Путіна</i>	104
<i>Розділ 4. Останні приготування</i>	108
<i>Розділ 5. Перший тиждень триденного вторгнення</i>	120
<i>Розділ 6. Українські міста-фортеці</i>	144
<i>Розділ 7. Лінія розмежування</i>	160
<i>Розділ 8. Марафон до Одеси</i>	168
Додатки	188
Бібліографія	206
Примітки	210
Про авторів	222

Розділ 1.

ВІД РУЙНАЦІЇ ДО ВІДРОДЖЕННЯ

Ефективний опір Збройних сил України (ЗСУ) російській агресії наприкінці лютого 2022 року став несподіванкою для всього світу. Однак це не було випадковістю: Україна доклала величезних зусиль і інвестицій у відновлення своєї армії після воєнних невдач 2014 року.

Від гіганта до карлика

24 серпня 1991 року Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки — яка тоді ще була частиною Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР, у розмовній мові «Радянський Союз») — ухвалила Акт проголошення незалежності України. Ця подія відбулася лише через два дні після провалу державного перевороту в Москві, який здійснили прихильники жорсткої лінії Комуністичної партії та вище командування радянських збройних сил. Одночасно з проголошенням незалежності майже всіма 15 радянськими республіками це ознаменувало початок кінця Радянського Союзу, політична та економічна система якого виявилася нереформованою. Через п'ять місяців, 25 грудня 1991 року, Михайло Горбачов офіційно склав повноваження Президента, оголосивши про припинення існування Радянського Союзу з наступного дня. До того часу на території України залишалося потужне угруповання радянських військ — Прикарпатський, Київський та Одеський військові округи. До їхнього складу входили загалом п'ять армій та один армійський корпус, 21 дивізія, 6500 основних бойових танків (ОБТ) та 7 тисяч інших броньованих бойових машин. Усе це було частиною другого стратегічного ешелону. Його головною метою було посилення першого ешелону у випадку великого військового конфлікту з державами

Організації Північноатлантичного договору (НАТО) у Центральній чи Східній Європі. Звісно, Київ не потребував такої величезної армії і був не в змозі її утримувати. Недивно, що Збройні сили України майже безперервно скорочувалися протягом наступних двох десятиліть після здобуття Україною незалежності.

До 2013 року від колишніх трьох радянських військових округів та їхньої 21 дивізії залишилася лише тінь — переважно у вигляді гігантських «танкових цвинтарів», заповнених списаною броньованою технікою. Згідно з угодами, укладеними з Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), сухопутний компонент Збройних сил України (ЗСУ) був скорочений до двох танкових бригад (1-ї та 17-ї), семи механізованих бригад (24-ї, 28-ї, 30-ї, 51-ї, 72-ї, 92-ї та 93-ї), чотирьох десантних (або аеромобільних) бригад (25-ї, 79-ї, 80-ї та 95-ї), двох артилерійських бригад (26-ї та 55-ї) та однієї гірсько-штурмової бригади (128-ї). Компонент сил спеціальних операцій (ССО) був скорочений до двох полків (3-го та 8-го), також було три артилерійські та/або реактивні артилерійські полки (15-й, 27-й та 107-й), 39-й зенітно-ракетний полк, а також різноманітні окремі батальйони, серед яких два розвідувальні (54-й та 74-й) та два батальйони морської піхоти (1-й та 501-й).

Станом на 2013 рік ці сили підпорядковувалися двом Оперативним командуванням — «Північ» та «Південь», а також VIII армійському корпусу. Іронічно, але більшість підрозділів все ще базувалися на заході України, на тих самих базах, що були побудовані за радянських часів, і були розташовані для швидкого перекидання у напрямку Центральної та Західної Європи. Загальна чисельність ЗСУ значно скоротилася: з 466 тисяч у 1996 році до 214 850 у 2012 році (включно з близько 45 тисячами осіб цивільного персоналу). Аналогічно скоротився і бюджет української армії — з 2,8% ВВП у 1997 році до трохи менше 1% у 2013 році. Сказати, що це призвело до стрімкого падіння боєготовності, відсутності стандартів навчання, майже повної відсутності періодичного обслуговування наявної техніки та непридбання нових

систем озброєння — було б применшенням, оскільки ситуація була набагато гіршою. Невдовзі корупція, що вже була глибоко вкорінена в політичній та економічній системах країни, вразила й збройні сили. Ухилення від призову набуло масового характеру, а численні військові об'єкти занепадали. Утім, навіть тоді чисельність ЗСУ ще не сягнула свого історичного мінімуму.

Українська армія все ще вважалася завеликою для утримання, що призвело до подальших бюджетних скорочень. Призов було скасовано з кінця 2013 року, а на початку 2014 року Україна планувала розформувати 17-ту танкову бригаду. До того часу практично єдиною військовою операцією, яка ще проводилася з певним успіхом, була участь численних батальйонів у різних миротворчих місіях Організації Об'єднаних Націй (ООН) та періодичних спільних навчаннях з НАТО. Понад усе — і особливо під час адміністрації президента Віктора Федоровича Януковича, з 2010 до 2014 року, — основною ідеєю військової доктрини України була немислимість збройного конфлікту з Російською Федерацією. Щобільше, Янукович запровадив додаткові бюджетні скорочення та зменшення загальної чисельності особового складу збройних сил до 120 900 осіб. Загалом, збройні сили були на шляху до перетворення на недотренованого та недофінансованого «карлика», ледь здатного протистояти внутрішнім загрозам.

Події на Майдані Незалежності та їх наслідки

У листопаді 2013 року Україною прокотилася хвиля демонстрацій та громадянських заворушень. Спровоковані раптовим рішенням уряду Януковича не підписувати угоду про асоціацію з Європейським Союзом (попри переважне рішення парламенту це зробити), а натомість встановити тісніші зв'язки з Російською Федерацією, протести почали виступати проти поширеної в уряді корупції, впливу олігархату, зловживання владою і порушення прав людини. Коли влада 30 листопада 2013 року спробувала силою розігнати демонстрантів, ситуація переросла у стан, близький до громадянської війни. Попри драконівські

антипротестні закони, демонстрації посилювалися протягом початку 2014 року, кульмінацією чого стала низка вуличних сутичок у Києві 19—22 січня. Через місяць спалахнули масштабні вуличні бої між активістами Майдану (названими на честь Майдану Незалежності в Києві) та поліцією, у результаті яких загинуло понад 110 осіб. Хоча 21 лютого 2014 року було підписано угоду про створення тимчасового уряду, доля адміністрації Януковича була вже вирішена. Він втік із країни, після чого був офіційно усунений з посади.

Самодержець корупції

Повалення Януковича стало «червоною лінією» для президента Російської Федерації Володимира Володимировича Путіна. Останній утвердився при владі в Москві у 1999 році як автократ і колишній офіцер Комітету Державної Безпеки (КДБ), а пізніше директор Федеральної Служби Безпеки (ФСБ), оскільки був єдиною особою, здатною гарантувати безкарність глибоко корумпованому та вже на той час хворому президенту Борису Миколайовичу Єльцину. Для підвищення свого громадського авторитету демонстрацією сили в серпні 1999 року Путін спровокував Другу чеченську війну. Це було зроблено через серію підривів житлових будинків, організованих ФСБ за принципом «фальшивого прапора», у результаті яких було холоднокровно вбито понад 300 російських цивільних. Протягом другої половини 1999 року Збройні сили Російської Федерації (ЗС РФ) вторглися в Чечню, повністю зруйнували, а потім захопили її столицю Грозний. Починаючи з травня 2000 року, там було встановлено проросійський режим, і ця перша воєнна перемога забезпечила Путіну перемогу на президентських виборах у березні 2000 року.

Протягом наступних років єдиною політичною програмою Путіна стала безпека його власного режиму. Номінально обраний на демократичних виборах, він керував за допомогою пропагандистської машини, що культивувала культ його особистості як мачо, суворого супергероя та геніального стратега. Водночас він будував

систему корупції та патронажу, яка була значно потужнішою за будь-який вид організованої злочинності, і широко застосовував силу та репресії, щоб змусити замовкнути будь-яку серйозну політичну опозицію. Збагачуючи себе та людей зі свого оточення завдяки масовому зростанню цін на нафту та газ і численним великим угодам з їхнього експорту, укладеним із Заходом, він ініціював реформу ЗС РФ у 2006 році, вторгся в Грузію у 2008 році та почав надавати підтримку диктатурам у ближньому й дальньому зарубіжжі. Недивно, що у свідомості Путіна поступово вкорінилася виняткова ворожість до плюралізму, і він почав вважати демократію головною загрозою свого режиму: він почав боятися опозиції до своєї — і будь-якої іншої — диктатури. Особливо цей страх був очевидним у випадку з Україною, яку він не зміг підкорити після декількох спроб, підтримуючи проросійських політиків.

Переворот у Севастополі

Як тільки Янукович втік до Росії, у ніч з 22 на 23 лютого 2014 року Путін скликав нараду всіх керівників своїх силових служб і видав наказ «повернути Крим Росії». Лише через чотири дні у Севастополі відбулися проросійські демонстрації, а російські солдати в масках і без розпізнавальних знаків — відомі в народі як «зелені чоловічки» — захопили всі стратегічні об'єкти на півострові. Швидко й послідовно там було встановлено проросійський уряд, який стрімко проголосив незалежність від України 16 березня 2014 року, а всього через два дні півострів був офіційно анексований Росією.

Оскільки анексія Кримського півострова була здійснена Збройними силами Російської Федерації, це була агресія, вторгнення, а отже, кричуще порушення міжнародного права та територіальної цілісності України. Це також було порушенням Гельсінських угод 1975 року, Будапештського меморандуму про гарантії безпеки 1994 року та Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Москвою та Києвом 1997 року. Недивно, що дії Путіна — помилково описані як «засновані на принципі самовизначення

народів» і як дії проти «нової країни, з якою Росія не укладала жодних договорів», — зустріли жорстку критику та засудження з боку Києва¹. Однак у Росії чергова успішна військова акція сприяла зростанню популярності Путіна саме тоді, коли Росія почала потерпати від економічної стагнації, спричиненої його корумпованою системою правління.

Захід відреагував лише млявим засудженням та економічними санкціями. Хоча останні були здатні завдати додаткової шкоди російській економіці, вони виявилися занадто незначними, щоб мати бажаний ефект. Навпаки, з початку 2015 року, австрійський уряд, а потім і уряди кількох інших країн, докладали всіх зусиль, щоб порушити міжнародну ізоляцію, в яку Путін сам себе загнав. Бізнес з імпорту путінського газу та нафти, а також експорту автомобілів та інших товарів до Російської Федерації був надто прибутковим для західної олігархії, щоб від нього відмовлятися «лише заради України».

Початок російсько-української війни

Зважаючи на це, недивно, що російське вторгнення до Криму застало ЗСУ зненацька. Армія була мало підготовлена до тих буремних подій 2014 року, які сьогодні вважаються початком російсько-української війни, що триває й донині. Путін, все ще киплячи від люті, але обережний, щоб не спровокувати Захід, зробив свій наступний крок у березні 2014 року. Тоді на Донбасі на сході України спалахнуло спровоковане Росією збройне заворушення, яке до середини квітня переросло у збройне повстання. Протягом кількох днів хаос панував навіть на верхівці держави, що ще більше посилювало лихо, оскільки ключові фігури, включаючи Міністра оборони та Директора *Служби безпеки України* (СБУ), втекли до Росії. Їхній приклад наслідували й інші високопосадовці, зокрема начальник Генерального штабу Збройних сил та командувач Військово-морських сил. До 11 березня 2014 року новий Міністр оборони України визнав, що з 49 100 військово-службовців лише 6 тисяч були готові до негайного розгортання,

а наявний оперативний парк техніки становив лише 236 ОБТ (із 683 наявних), 650 бойових машин піхоти та бронетранспортерів, 131 самохідну гаубицю та 105 реактивних систем залпового вогню.

У кращому разі це означало, що кожна з бригад ЗСУ могла відправити в зону конфлікту лише одну батальйонну тактичну групу (БТГ). У реальності ситуація часто була набагато гіршою. Наприклад, 24-та механізована бригада, отримавши наказ про розгортання на Донбасі, відправила свій 1-й механізований батальйон, який включав лише чотири самохідні гаубиці 2С3 «Акація», шість реактивних систем залпового вогню БМ-21, батарею 120-міліметрових мінометів, роту з 10 ОБТ Т-64, розвідувальну роту та кілька неповних підрозділів підтримки. В умовах надзвичайної ситуації Парламент поспішно ухвалив закон про часткову мобілізацію. Однак це не дало вирішальних результатів, оскільки інфраструктура для призову чоловіків була вже демонтована після скасування обов'язкової військової служби.

Жахиття 2014 року

Замість того щоб приєднатися до ЗСУ, тисячі українців вступали в добровольчі підрозділи. Деякі з них виникли з ініціативи місцевих жителів (див. батальйон «Донбас»). Інші ж підрозділи були сформовані політичними партіями (батальйони «Айдар», «Азов» і «Січ»), тоді як ще кілька були створені за сприяння влади, в результаті чого виникла так звана Територіальна оборона (батальйон «Дніпро-2»). Очевидно, що бойова ефективність та оснащення таких «самостворених» підрозділів значно різнилися — хоча цим вони фактично віддзеркалювали те, що відбувалося на територіях, які проголосили себе «Луганською народною республікою» («ЛНР») та «Донецькою народною республікою» («ДНР»). Проте, саме завдяки такій суміші регулярних збройних сил, що діяли як тактичні групи, та добровольчих підрозділів українцям вдалося розгромити сепаратистів на сході. До кінця серпня 2014 року українські підрозділи значно

скоротили територію, контрольовану сепаратистами, і були близькі до досягнення кордону з Росією — проте їхній наступ був зупинений повномасштабним вторгненням російських регулярних військ².

Артилерійські підрозділи ЗС РФ почали надавати вогневу підтримку сепаратистам ще з кінця липня 2014 року. 22 серпня, на тлі запеклих обстрілів українських підрозділів, що наступали, кордон перетнули перші батальйонно-тактичні групи (БТГ) російської армії. Це стало початком прямої військової інтервенції в межах і без того неоголошеної війни. Використовуючи «Народні міліції» «ЛНР» та «ДНР» як прикриття своєї участі та як витратну легку піхоту, значно краще оснащені, навчені та чисельно переважаючі росіяни швидко відкинули українців. У низці запеклих боїв, як-от за Донецький міжнародний аеропорт (ДМА), вони просунулися аж до Дебальцевого, перш ніж лінії фронту стабілізувалися. Хоча Росія намагалася приховати свою участь, вона стала очевидною до часу завершення першої фази конфлікту Мінським протоколом, підписаним 5 вересня 2014 року Україною, Росією, «ЛНР» та «ДНР». Путін скористався ситуацією, щоб внедрити своїх ставлеників як у «ЛНР», так і в «ДНР», але утримався від повторення сценарію кримської анексії.

Очевидно, тому, що на той час його силам та силам його проксі вдалося захопити лише близько 50% території Луганської та Донецької областей. Після низки порушень режиму припинення вогню, на початку 2015 року Росія та Україна підписали Мінські угоди II, але численні суперечки завадили їх повному виконанню. Насправді другий договір лише заморозив 450-кілометрову лінію фронту — так звану «лінію розмежування» (ЛР) — і обмежив обмін вогнем до повторюваних артилерійських обстрілів та невеликих піхотних вилазок задля розвідки боєм ворожих позицій. До того часу втрати вже були важкими: ЗСУ мали 2636 убитих та 8897 поранених на Донбасі, і мусили списати понад 800 одиниць броньованої техніки до квітня 2016 року. Кількість втрат серед росіян та сепаратистів досі невідома³.

Відбудова Сухопутних військ — з обмеженим бюджетом

Сказати, що кримський провал і низка поразок на Донбасі протягом другої половини 2014 та на початку 2015 року шокували весь оборонний сектор України — якщо не всю націю — було б применшенням. Аж ось Україна мусила терміново нарощувати, реорганізовувати та модернізувати свої Збройні сили. Хоча це питання не стояло на порядку денному протягом 23 років, ЗСУ несподівано стали пріоритетом наступних урядів. Це було очевидно на прикладі стрімкого зростання оборонного бюджету: з 1,9 мільярда доларів США у 2013 році до 3,02 мільярда доларів США у 2018 році. Однак навіть таке збільшення, яким би масивним воно не здавалося на перший погляд, все одно було недостатнім для забезпечення безперешкодного нарощування. Армія мусила розвиватися «з огляду на бюджет»⁴.

Таблиця 1. Оборонні витрати України, 2013—2020 рр.

Рік	% ВВП (МО)	% ВВП (Світовий банк)
2013	0,97	1,58
2014	1,78	2,24
2015	2,53	3,25
2016	2,63	3,15
2017	2,43	2,88
2018	Немає даних	3,19
2019	Немає даних	3,5
2020	2,7	4,1

Збільшення бюджетних асигнувань дозволило ЗСУ розширити армію зі 165 500 (плюс 44 500 осіб цивільного персоналу) у 2014 році до 204 тисяч (і 46 тисяч осіб цивільного персоналу) у 2015 році. Хоча чисельність особового складу залишалася незмінною протягом наступних кількох років, до 2016 року весь військовий персонал був контрактним. Попри це, призов також був відновлений, і протягом 2015 року діяло загалом 138 пунктів

комплектування. Тим часом основну частину батальйонів територіальної оборони та кілька добровольчих формувань, створених у хаосі 2014 року, поступово інтегрували до складу Збройних сил. Їх реорганізували в мотопіхотні батальйони та включили до складу штатних бойових бригад. Крім того, до кінця 2015 року Україна розформувала свій VIII корпус і натомість створила чотири Оперативні командування (ОК) — «Північ», «Схід», «Південь» та «Захід». На додаток до цього, як окреме командування було створено ще одне формування корпусного рівня: Високомобільні десантні війська (перейменовані на Десантно-штурмові війська у 2017 році), а також було створено Командування Сил спеціальних операцій. Тим часом 15 маневрових бригад були або новостворені, або реактивовані та передислоковані на схід, а у 2016 році була відновлена Територіальна оборона. Нарешті, було створено Резервний корпус, що включав численні резервні танкові, мотопіхотні та артилерійські бригади, призначені для формування стратегічного резерву, що вводиться у дію в разі війни.

**Таблиця 2. Нарощування сухопутних військ ЗСУ,
2014—2018 рр.**

Рік	Задіяні / Сформовані підрозділи
2014	14-та, 53-тя та 54-та Механізовані, 57-ма та 59-та Моторизовані, 81-ша Десантно-штурмова
2015	56-та та 58-ма Моторизовані, 10-та Гірсько-штурмова, 61-ша Єгерська
2016—2018	45-та та 46-та Десантно-штурмові, 35-та та 36-та Морської піхоти
	Резерв: 3-тя, 4-та, 5-та Танкові, 60-та, 62-га, 63-тя, 66-та Механізовані

Якісна перевага

Нарощування сил України мало не лише кількісний, а і якісний характер. Українці ретельно проаналізували свій досвід 2014—2015 років, щоб виявити та якнайшвидше усунути основні недоліки. Це, своєю чергою, призвело до низки

широкомасштабних реформ в армії. Відповідно, бойові бригади та батальйони були реорганізовані з метою збільшення їх вогневої міці. Особливо шляхом посилення артилерійських частин, з акцентом на протитанковому арсеналі, гнучкості та логістичних можливостях⁵.

Все ще домінуюча на той час радянська військова доктрина поступово відкидалася і замінювалася сумішшю бойового досвіду, а також російських і натовських практик⁶. Наприклад: штаби до рівня бригади були реорганізовані за стандартами НАТО, а підготовка офіцерського корпусу була кардинально сфокусована на *Auftragstaktik*^{*} — що дозволяло молодшим офіцерам діяти на власний розсуд, на місці, завжди в інтересах виконання місії, і без попереднього запиту на схвалення від вищого командування. Значні зусилля були вкладені у створення та розширення повноважень корпусу сержантського складу (NCOs), який був у край необхідний, та його підготовку за аналогічними принципами.

Зрештою українці подбали про впровадження якомога більшої кількості нових технологій, включно з розгортанням міні-безпілотних літальних апаратів (БПЛА), та покращенням комунікаційної інфраструктури ЗСУ — як на тактичному, так і на стратегічному рівнях. Дійсно, починаючи з 2015 року невелика команда Центрального розвідувального управління (ЦРУ) керувала розробкою методів і технологій для протидії значно переважаючим російським можливостям у сфері зв'язку, радіоелектронної та сигнальної розвідки (COMINT, ELINT та SIGINT), які у 2014—2015 роках дозволяли росіянам швидко виявляти українські підрозділи та накривати їхні позиції артилерією. Зрештою Україна регулярно здійснювала ротацію своїх операторів спеціальних сил через конвенційні підрозділи, щоб передати їм свої знання,

^{*} Фундаментальний принцип військової доктрини, що підкреслює важливість ініціативи та децентралізованого прийняття рішень (нім.) — Прим. пер.

значно збільшили кількість снайперів, призначених усім своїм підрозділам, та відточили їхню тактику з акцентом на знищення ворожих офіцерів.

Підготовка ЗСУ з 2015 року зазнала кардинального покращення. Тоді як станом на 2014 рік новобранці отримували лише три тижні елементарної підготовки, а навчання на рівні батальйону були рідкістю, базова підготовка була продовжена до двох місяців, а кількість навчань стрімко зростає, як описано в *Таблиці 3*.

Таблиця 3: Навчання сухопутних підрозділів ЗСУ, 2013—2017 рр.⁸

Рік	На рівні бригади	На рівні батальйону
2013	0	7
2014	0	18
2015	15	94
2016	20	125
2017	35	168

У цьому плані підтримка НАТО виявилася ключовою. З 2014 року численні інструктори з різних країн-членів регулярно служили в Україні. Для координації діяльності сотень інструкторів з Великої Британії, Канади, Литви, Польщі та США, які проходили ротацію в Україні, було створено групу підтримки навчань НАТО, очолювану Об'єднаною багатонаціональною тренувальною групою-Україна (JMTG-U). Ця група фінансувалася й очолювалася США. Лише ця структура щороку навчала близько 10 000 українських військовослужбовців. Основною базою, пов'язаною з JMTG-U, став Яворівський об'єднаний навчальний центр Сухопутних військ, розташований поблизу польського кордону та повністю обладнаний Багатофункціональною інтегрованою лазерною імітаційною системою (MILES): щонайменше п'ять українських батальйонів щороку з 2015-го проходили там 55-денний навчальний курс. В інших випадках підрозділи української армії брали участь у багатонаціональних навчаннях, таких як «Сі Бриз»

та «Стрімкий Тризуб», а їхні навички були додатково посилені завдяки частим та регулярним ротаціям на позиціях уздовж лінії розмежування (ЛР) та з них, де вони отримували значний первинний бойовий досвід в умовах постійних порушень режиму припинення вогню⁷.

Оперативні резерви 1 і 2 черги

Вирішальне значення для реорганізації наземного компонента ЗСУ мало повне відновлення, реформа та створення Системи оперативного резерву. Починаючи з 2016 року, вона мала на меті довести як активні, так і резервні підрозділи до повної боєздатності у разі війни. Важливість Системи оперативного резерву неможливо переоцінити, оскільки бюджетні обмеження вимагали, щоб більшість активних бригад утримувалася лише на рівні 30—60% від їхньої номінальної чисельності. Водночас бригади Резервного корпусу здебільшого перебували лише на 10% чисельності. Відповідно, обидва типи формувань потребували масового посилення резервістами перед залученням до бойових дій високої інтенсивності.

Стрій відновлених та вдосконалених танків Т-64 перед відправленням до підрозділів ЗСУ. (Міністерство оборони України)

У 2020 році Система оперативного резерву, що включала 230 тисяч резервістів, була розділена на два класи. Це Оперативний резерв 1 (ОР-1), завданням якого було доукомплектування бойових підрозділів активного та резервного складу до повної ефективності у разі мобілізації; та Оперативний резерв 2 (ОР-2), де резервісти були прикріплені до військових частин стратегічного резерву або до підрозділів Територіальної оборони. Усі резервісти, приписані до ОР-1 та ОР-2, відкликалися для оновлення своїх навичок — зазвичай у своїх рідних бригадах — принаймні раз на два роки. Загалом, у період з 2017 по 2020 рік 41 тисяча військово-службовців служила в ОР-1 і 66 тисяч осіб в ОР-2. У такий спосіб в ЗСУ було сформовано потужний корпус резервістів, які підтримували актуальність своїх військових функцій і чиї рідні бригади були здатні швидко переходити до інтенсивних бойових дій⁹.

Переозброєння шляхом відновлення

Очевидно, що така величезна кількість активних військово-службовців і резервістів потребувала відповідного обсягу озброєння, — особливо через втрати в техніці під час боїв на Донбасі та обмежений оборонний бюджет. Саме тут стали в пригоді великі заводи, цілий комплекс майстерень, а також науково-дослідні та дослідно-конструкторські підприємства, які Україна успадкувала від СРСР. Насправді, як і у випадку з ЗСУ, успадкований оборонний сектор був абсолютно надмірним для потреб країни після здобуття незалежності. Однак протягом наступних 20 років він потерпав від хронічної нестачі значних замовлень як від уряду, так і від іноземних клієнтів. Хоча до 90% компаній, про які йдеться, врешті-решт припинили діяльність у 1990-х роках, ті, що вижили, зробили це завдяки замовленням з-за кордону. Однією з найважливіших комерційних угод став пакистанський контракт на 320 танків Т-80УД, який дав вітчизняному оборонно-промисловому комплексу можливість бодай на якийсь час «триматися на плаву». Проте більшість таких угод були пов'язані з незначними продажами відремонтованого

надлишкового обладнання, успадкованого від радянської армії. Наприклад, до Північної Македонії, а також до Чаду та ще кількох держав Африки. Дослідження, розроблення та виробництво нового обладнання залишалися обмеженими такими зразками, як БТР-3, ОБТ Т-64 «Булат» та Т-80 «Оплот», а також ракети «повітря-повітря» середньої дальності з активним радіолокаційним наведенням Р-77. Недивно, що один місцевий експерт дійшов висновку: «Після розпаду Радянського Союзу, протягом 30 довгих років, Україна перестала бути країною, що розробляє сучасне озброєння»¹⁰.

Станом на 2010 рік те, що залишилося від оборонного сектору, було передано під контроль державної корпорації «Укроборонпром». Навіть тоді оборонна промисловість зазнала чергового удару у 2014 році: на той час більшість її все ще інтенсивно співпрацювала з Росією, але потім усі зв'язки були розірвані. Звичайно, завдана шкода була серйозною для обох сторін: Росія втратила джерело низки ключових компонентів для більшості свого передового та важкого озброєння, тоді як «Укроборонпром» втратив своїх основних клієнтів. Проте протягом наступних восьми років «ні миру, ні війни» здатність українського оборонного сектору не лише ремонтувати та модернізувати, а й виготовляти нове обладнання — починаючи від мінометів та артилерійських гармат до бронетехніки, ракет та бойових літаків — мала виявитися вирішальною.

Дійсно, з 2014 року ЗСУ придбали десятки нових систем, включаючи до 500 основних бойових танків (ОБТ) Т-64БВ зразка 2017, Т-72АМТ та Т-84, 200 БТР-4, БМП-1ТС та БМП-1У, а також кілька типів броньованих машин із посиленням проти-мінним захистом (MRAPs). Крім того, «Укроборонпром» — який станом на 2017—2021 роки включав 107 компаній, що нараховували 67 тисяч працівників, — запустив ліцензійне виробництво штурмових гвинтівок Tavor ізраїльської розробки, кількох типів вискоєфективних протитанкових ракетних комплексів (ПТРК; таких як РК-3 «Корсар» та «Стугна-П»), а також місцевого

варіанту керованого 152-мм артилерійського снаряда «Квітник». На додаток до цього, велика кількість старої бронетехніки, артилерійських знарядь та зенітних систем була відновлена зі «відкритого зберігання» по всій країні, відремонтована та повернута в експлуатацію. Багато з них було відновлено невеликими підприємствами та майстернями, що експлуатувалися ЗСУ, що дозволило Україні посилити свої збройні сили за відносно низьких витрат.

Результатом цього була застарілість значної частини обладнання. Цей чинник був ще більш значущим, оскільки кілька програм модернізації провалилися, а розробка інших нових систем озброєння була припинена через брак фінансування. В інших випадках гроші були розтрачені через системну корупцію. Зокрема, ЗСУ зіткнулися з проблемою браку потужностей для виробництва та зберігання важких артилерійських боєприпасів. Це стало критичною проблемою через низку «загадкових інцидентів» на кількох складах боєприпасів, починаючи з 2014 року. Вони знищили до 210 тисяч тонн 122-мм реактивних снарядів та 152-мм артилерійських снарядів, викликавши гострий дефіцит обох, який не вдалося вирішити навіть терміновими замовленнями на заміну в компаній у Болгарії та Чехії¹¹.

Оборонне озброєння

Війна 2014 року дала поштовх до сталої та інтенсивної співпраці між Україною та низкою країн-членів НАТО — насамперед у сфері військових навчань, а також у питаннях закупівлі озброєння. США надали основну частку озброєння (на суму 2,7 мільярда доларів США між 2014 та 2017 роками). Через побоювання спровокувати Росію, більшість наданого країнами НАТО обладнання, мала «нелетальний» характер. Проте деякі позиції були критично важливими, зокрема засоби зв'язку, прилади нічного бачення та тактичні аптечки. В Україні високо оцінили західні бронежилети, які не лише надійно захищали, а й ідеально пасували до нової української форми з цифровим камуфляжем «піксель». Також

була отримана партія з 230 високомобільних багатоцільових колісних транспортних засобів (HMMWV, або «Humvee») та кілька патрульних катерів. озброєння почало надходити лише наприкінці 2017 року, переважно оборонні системи, включно з 39 пусковими установками та 210 середніми протитанковими комплексами FGM-148 Javelin, з якими прийшли 10 додаткових пускових установок та 150 ракет, а також кілька партій легкої вогнепальної зброї та відповідних боєприпасів у 2019 році. Остання відома довоєнна партія з 30 пускових установок Javelin та 180 ракет надійшла у 2021 році. Окрім США, кілька інших країн пожертвували військове обладнання, — головним чином з метою допомогти ЗСУ досягти стандартів НАТО. Наприклад, Велика Британія передала 75 застарілих БТР Saxon, Канада — 39 БТР STREIT Group Spartan, Польща надала 54 старі БТР MT-LB та 83 бойові

З 2014 року український виробник вантажівок «КрАЗ» здійснює ліцензійне виробництво канадського бронетранспортера STREIT Group Spartan. (Міністерство оборони України)

Українська система БМ-30 «Ураган» під час ведення вогню. (Міністерство оборони України)

машини піхоти (БМП-1), а Чехія пожертвувала 49 самохідних гаубиць 2С1 «Гвоздика» калібром 122 мм.

Лише на тлі ескалації кризи в середині 2021 року в позиції НАТО відбулися помітні зміни. До кінця того року і протягом початку 2022 року надходження західного озброєння в Україну різко зросло. США відправили загалом 300 ракет Javelin кількома партіями, за якими пішли 75 БПЛА AeroVironment RQ-11 Raven. Велика Британія слідувала цьому прикладу, надіславши 2000 одиниць власної легкої протитанкової зброї нового покоління (NLAW). Литва надала додаткові Javelin і, разом із Латвією, відправила партію ПЗРК FIM-92 Stinger. Польща поставила місцево вироблені ПЗРК Grom (подальша розробка 9К38 «Ігла», кодова назва «SA-24 Grinch» за ASCC/NATO). Проте придбання, яке мало виявитися найважливішим для першої фази війни, відбулося у 2019 році, коли Київ та Анкара підписали контракт на суму 69 мільйонів доларів США на купівлю 12 безпілотних бойових літальних апаратів (БПЛА) Bayraktar TB.2 разом із високоточними керованими боеприпасами МАМ. Ця угода також згодом призвела до рішення розпочати виробництво TB.2 за ліцензією в Україні¹².